

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх

Сьогодні надто актуальною виступає проблема зростання правопорушень серед молоді. Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яка має розпочинатися вже з дитячого садка й початкових класів школи, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті. Що сьогодні робиться в цьому плані? Небагато. Не все можливе робить і школа, хоч саме вона повинна нести моральну відповідальність за вчинки своїх вихованців.

Криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, переросла в найбільш небезпечне соціальне лихо. Тому особливою сьогодні є проблема педагогічного впливу на учнів з різними відхиленнями в моральному розвитку. У роботі з такими підлітками дуже важливим є особистісно орієнтований підхід. Як свідчить практика, його ефективність залежить безпосередньо від врахування педагогом найважливіших типологічних особливостей, властивих цій категорії учнів.

При визначенні типології учня-правопорушника, покладено вивчення комплексу ознак, які відображають: особливості середовища, в якому формувалася особа правопорушника; особливості його духовного світу (відхилення у сфері потреб, інтересів, звичок); моральне обличчя; ставлення до провідної діяльності; статус у класному колективі; роль, виконувана у групі з протиправною спрямованістю; взаємозв'язок внутрішньої готовності і зовнішніх можливостей при виборі протиправної поведінки; ставлення до вчиненого правопорушення. На цій основі виділено чотири типи правопорушників, назва кожного з яких залежить від спрямованості особистості.

До першого типу правопорушників – конфліктно-ситуативного з переважаючою позитивною спрямованістю – відносяться неповнолітні, формування особистості яких проходило в позитивному середовищі. У таких підлітків переважають позитивні потреби в соціальному спілкуванні. У них спостерігаються здебільшого соціально-корисні інтереси, хоча правомірні шляхи їх задоволення обмежені. Звички до безцільного проведення часу майже не виражені. Для цього типу правопорушників характерними є попередня морально-позитивна поведінка, середня якість діяльності мислення й самоорганізації, сумлінне ставлення до навчання, відносно висока

працездатність. Вони – члени колективу класу, не ізольовані. Потрапляючи до групи правопорушників, тримаються незалежно, часто з ними не рахуються, проте такі особи відіграють роль виконавців.

Такі неповнолітні правопорушення вчинили вперше, випадково, всупереч загальній спрямованості особистості. Це стало можливим головним чином унаслідок ситуації. У виборі варіанта поведінки велику роль відіграють легковажність, помилкова оцінка дій та їх наслідків, поєднана із самовпевненістю. Підлітки розкаюються у вчиненому.

До цієї групи слід віднести і неповнолітніх, які вчинили правопорушення внаслідок сильного душевного хвилювання і стресового стану. Проте навіть якщо правопорушення має поодинокий характер і є випадковим у процесі формування особистості, воно завжди виступає як ознака, що свідчить про недоліки морального й емоційно-вольового виховання індивіда.

До другого типу правопорушників – неврівноважено-ситуативного з незначною негативною спрямованістю – віднесено учнів, особа яких формувалася у середовищі з невеликими відхиленнями. У них найбільше розвинуті матеріальні потреби. Вони віддають перевагу особистим інтересам перед колективними, але правомірні можливості їх реалізації обмежені.

У правопорушників цього типу, як правило, спостерігаються звички догідливості, безцільного проведення часу, бродяжництва. Моральні елементи їх свідомості є досить невиразними. Це учні з відносно середньою якістю діяльності, мислення і самоорганізації, низьким інтересом до навчання, середньою працездатністю. Вони безвольні, грубі, егоїстичні, підозрілі, переживають постійну образу, ізольовані в шкільному колективі. У класі їх нерідко принижують. Нестійкість поведінки і безволя призводять таких неповнолітніх до групи з негативною спрямованістю, де вони виступають у ролі виконавців. Для учнів цього типу вчинення правопорушення можливо з урахуванням нестійкості їх спрямованості, але воно є ситуативним з точки зору приводу і обставин його вчинення. Вони вперше вчинили правопорушення, хоча окремі з них вже допускали протиправні проступки під впливом конфліктної чи іншої несприятливої життєвої ситуації, яка раптово виникла, займалися бродяжництвом, вживали спиртні напої, доставлялися в органи внутрішніх справ.

Поведінка таких учнів залежить від мікро середовища, яке відіграє не останню роль у вчиненні ними правопорушень, або викликається престижними, пристосовницькими до мікро групи мотивами, прагненням «гострих почуттів».

У боротьбі мотивів їх безпосередні потреби виявляються сильнішими, ніж моральні почуття й наміри, і моральні мотиви реалізуються вже тільки у вигляді жалю з приводу вчиненого. У них виникає почуття страху перед несприятливими наслідками непокори, намагання уникнути покарання. Після вчиненого правопорушення у підлітків з'являється часткове розкаяння, хоч не завжди глибоке, оскільки вони виправдовують мотиви своїх негативних дій і вчинків.

Третій тип правопорушників – нестійкий з переважаючою негативною спрямованістю – становлять неповнолітні, які формувалися в несприятливому, суперечливому середовищі. Вони схильні до вживання спиртних напоїв, паління. У таких школярів спостерігається розрив між особистими інтересами і громадським обов'язком, правомірні можливості задоволення інтересів обмежені.

Учні цього типу прагнуть до самостійності. Вони агресивні, часто влаштовують бійки, наслідують негативні звички дорослих осіб. Моральні установки деформовані, тверді переконання і глибокі почуття відсутні. Їм притаманні відносно низькі якості мислення і самоорганізації, формальне, недбале ставлення до навчання, низька працездатність. Вони практично ізольовані від позитивного впливу колективу, характеризуються конфліктністю у відносинах з ним. Уміють легко пристосовуватися до умов, не змінюючи при цьому своїх установок та ціннісних орієнтацій. Рідко виступають як лідери, але часто є ініціаторами вчинення правопорушення. У групі з протиправною спрямованістю вони додержуються принципу «Постою сам за себе». Це – опора лідерів групи. Вчинювані ними правопорушення є наслідком переважаючої негативної спрямованості, моральні деформації. Такі неповнолітні перебувають на обліку в міліції, складною аморальною системою поглядів, інтересів і потреб, які не вперше вчинюють правопорушення за переконанням і вже притягалися до відповідальності, перебувають на обліку в міліції.

У таких підлітків примітивні й низькі потреби, відсутні колективні інтереси, а особисті не відповідають правомірним можливостям їх задоволення. Простежуються звички до безцільного проведення часу, споживчого способу життя, «вуличного» фольклору. Яскраво виражена деформація моральних устоїв, як правило, послаблено почуття сорому, спостерігаються грубість, жадібність, невитриманість у поведінці, а іноді й жорстокість. Визначальними для них є байдужість до переживань інших осіб; неприязнь до позитивного середовища; перекручені уявлення про сміливість і товариськусть; агресивність, егоїзм. Протиправні вчинки позначені зневажанням їх наслідків. Це учні з низькою якістю навчання і самоорганізації, низькою працездатністю, які

позбулися інтересу до навчання. Вони ізольовані від колективу школи, протиставляють себе йому; намагаються вплинути на останній відповідно до своїх ціннісних орієнтацій. Це найчастіше лідери протиправної групи, навколо яких групуються інші її члени. Як правило, для вчинення правопорушення вони не просто використовують ситуацію, а іноді й активно її створюють.

Правопорушення у неповнолітніх цього типу є наслідком загальної негативної спрямованості, яка не досягла, проте, рівня злочинної установки особистості. Протиправні вчинки у них знаходять підтримку в аморальних переконаннях. Вони бравують скоєними правопорушеннями.

Практика свідчить, що «чисті» типи зустрічаються дуже рідко, найчастіше особі різною мірою притаманні характеристики кількох з них, їх зіставлення дозволяє зробити висновок про те, до якого типу можна віднести правопорушника. Безумовно, між визначеними типами немає чітко окреслених меж, поділ має уявний характер. Склад кожного типу рухливий, він залежить від ефективності запобіжно-виховної роботи у школі й поза нею. Однак такий поділ дає змогу скласти уявлення про ступінь розвитку негативних якостей, особливості соціального середовища, прогнозувати умови, за яких можна чекати вчинення правопорушення тим чи іншим учнем. Це допоможе педагогу своєчасно організувати виховну роботу з метою запобігання протиправної поведінки з боку неповнолітнього.